

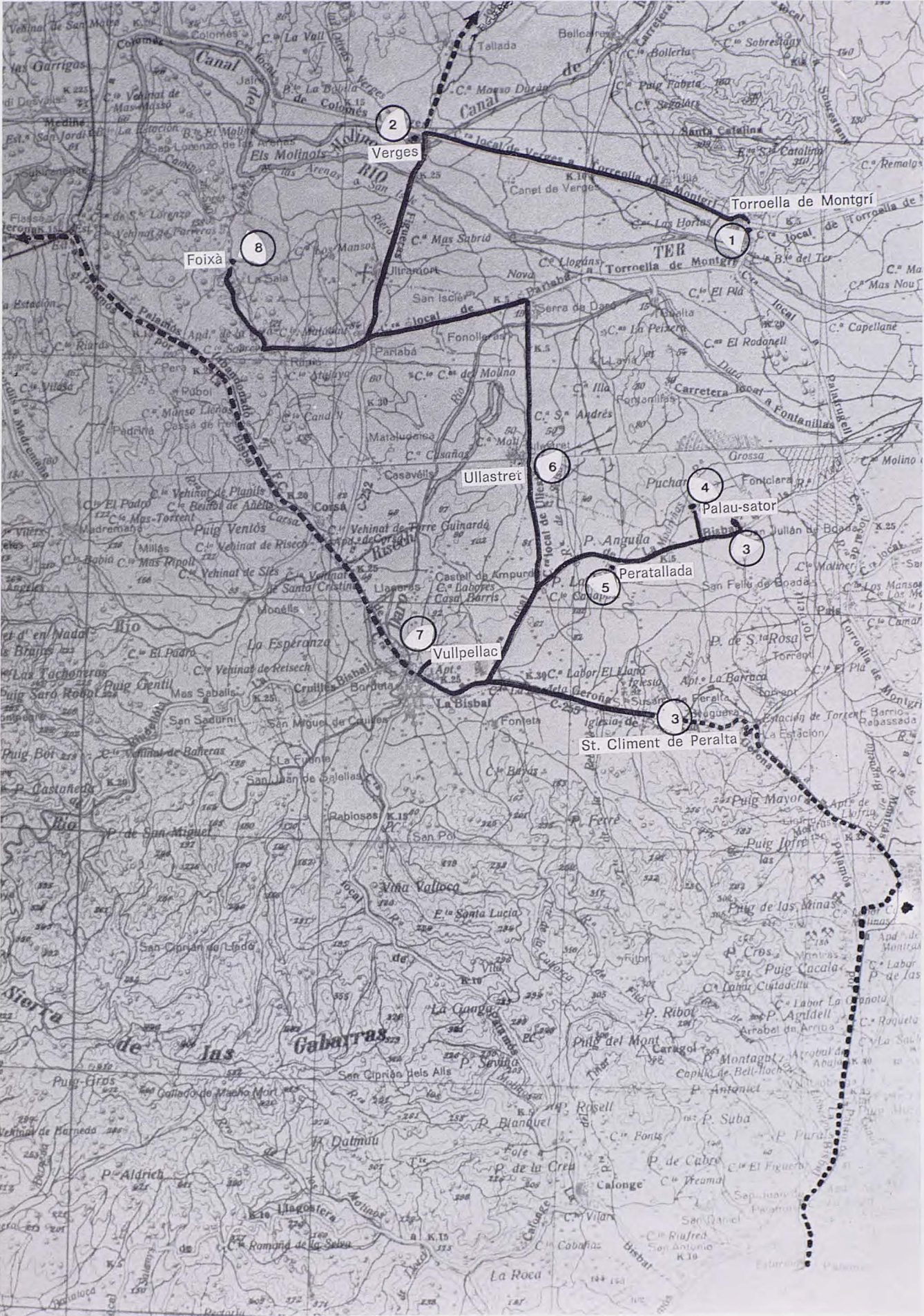
BAIX EMPORDÀ

La plana del Baix Empordà

Les Gavarres

**La Marina del Baix Empordà
(Costa Brava III)**

La plana del Baix Empordà Comarca: Baix Empordà

Per entendre els processos de localització i formació de l'arquitectura popular a la plana del Baix Empordà, cal recordar que als segles IX i X, quan es formen la majoria de nuclis de població, el mar ocupava terres avui fermes i la desembocadura del Ter provocava una gran regió pantanosa, actualment molt reduïda, entre un gran nombre de turons i petites muntanyes.

Establím com a límits de la zona, al N. la muntanya del Montgrí i al S. la serra de les Gavarres. A l'est la zona costanera que estudiem a part i a l'oest les muntanyes que ens separen del pla de Bordils i Celrà.

El relleu és suau i el clima mediterrani, amb pluviometria baixa, excepte a la tardor. Els vents del nord són els dominants. La vegetació arbòria és abundant a les zones de l'interior i a les Gavarres, essent gairebé nul·la al Montgrí. Abunda la pedra de tipus metamòrfic i els palets de riera procedents dels sediments del Ter.

Cal recordar, finalment, que aquestes terres han estat, al llarg de la història, objecte de rapinyes sovintejades i disputes interfeudals.

L'arquitectura tradicional de la zona cal estudiar-la als petits poblats més o menys fortificats que es localitzen al cim dels turons o als llocs protegits a la vora dels rierols. La població en masies aïllades és molt més tardana i molt poc important, numèricament, respecte a d'altres zones veïnes.

L'activitat principal de la zona és encara l'agricultura, alternada amb la cria d'aviram i bestiar d'estable. La ramaderia és només temporal, a l'hivern i prové de les comarques de muntanya.

Partint d'aquestes consideracions, es poden explicar les característiques de l'arquitectura popular, que podem sintetitzar, en general, com agrupacions d'edificacions força indiferenciades destinades a vives, estables o pallers, agrupant aquestes funcions en un sol edifici o en dos o més i quasi sempre entre mitgeres.

Els estatges tenen generalment 2 o 3 plantes, a vegades amb golfes a la part superior. Els murs són invariablement de pedra morterada sense escairar amb reforços a les cantoneres i els recerclats de les finestres i portes són de pedra carreuada. Les cobertes de teula amb un o dos vessants, desguassen al carrer mitjançant una tortugada de terrissa.

A les portalades i finestral hi podem veure elements gòtics del tipus seriatiu de l'època i quasi sempre afegits sobre fàbriques anteriors.

Para entender los procesos de localización y formación de la arquitectura popular en la «plana» del Baix Empordà, debe recordarse que en los siglos IX y X, cuando se formaron la mayoría de núcleos de población, el mar ocupaba tierras hoy firmes y la desembocadura del Ter provocaba una gran región pantanosa, actualmente muy reducida, entre un gran número de colinas y pequeños montes.

Establecemos como límites de la zona, al N. la montaña del Montgrí y al S. la sierra de las Gavarres. Al E. la zona costera, que estudiamos aparte, y al O. las montañas que nos separan del llano de Bordils y Celrà.

El relieve es suave y el clima mediterráneo, con pluviometría baja, salvo en otoño. Los vientos del Norte son los dominantes. La vegetación arbórea es abundante en las zonas del interior y en las Gavarres, siendo casi nula en el Montgrí. Abunda la piedra de tipo metamórfico y los guijarros procedentes del sedimento del Ter.

Debe, finalmente, recordarse que estas tierras han sido, a lo largo de la historia, objeto de frecuentes rapiñas y disputas interfeudales.

La arquitectura tradicional de la zona debe estudiarse en los pequeños poblados, más o menos fortificados, que se encuentran situados en la cima de los montículos o en lugares protegidos, cerca de los riachuelos.

La población en «masies» aisladas es mucho más tardía y muy poco importante, numéricamente, respecto a otras zonas vecinas.

La actividad principal de la zona es aún la agricultura, junto con la cría de averío y ganado de establo. La ganadería es sólo temporal, en invierno y proveniente de las comarcas de montaña.

Partiendo de estas consideraciones, pueden explicarse las características de la arquitectura popular, que podemos sintetizar, en general, como agrupaciones de edificaciones, bastante indiferenciadas, destinadas a viviendas, establos o pajares, agrupando estas funciones en un solo edificio o en dos o más y casi siempre entre medianeras.

Las viviendas tienen, generalmente, 2 o 3 plantas, a veces con buhardilla en la parte superior. Los muros son invariablemente de piedra morterada sin escuadrar, con cantoneras reforzadas y las ventanas y puertas poseen un marco de piedra de sillería.

En las portadas y ventanales pueden encontrarse elementos góticos del tipo seriado de la época y casi siempre añadidos sobre fábricas anteriores.

In order to understand the distribution and form of architecture on the plain of the Baix Empordà, it must be remembered that in the ninth and tenth centuries, when the majority of the population nuclei were established, the sea covered areas which today are land, while at the mouth of the Ter there was an extensive marshy area (now much reduced) around a large number of hills and low mountains.

For the purpose of this guide, it has been decided to limit the zone in the following way: the Montgrí mountains in the north and in the south the Gavarres range. To the east the coastal zone which has been studied separately and to the west the mountains which separate the area from the plain of Bordils and Celrà. The landscape is gentle and the climate Mediterranean, with low rainfall except in the Autumn. The north winds prevail. Trees are abundant in the interior and in Les Gavarres and almost absent from Montgrí. There is an abundance of metamorphic rock and pebbles carried down by the River Ter.

It must be remembered, finally, that these territories have been, over the course of history, the subject of frequent inter-feudal disputes and skirmishes.

The popular architecture of the area can be studied in small, more or less fortified towns situated on the summits of hills or in protected places on river banks. Isolated **masies** are much later in origin and of much less importance, numerically, than in other, neighbouring zones.

Agriculture continues to be the principal activity in the area, along with poultry and livestock breeding. Dairy farming is only a temporal occupation in the form of winter pasture for herds from the mountains. Bearing these considerations in mind, the characteristics of popular architecture are more easily explained and can be synthesized as groups of undifferentiated buildings, almost invariably in terraces and with the functions of home, stables and hay-loft often combined in one single house.

The houses generally have two or three floors, often with a loft in the upper part. The walls are invariably of rough stone cemented with mortar, reinforced at the corners, and with squared stone around doors and windows. The tiled roofs may be of one slope or gabled and water drains off onto the street by means of a gutter.

Doors and windows also often incorporate Gothic elements, almost invariably added later.

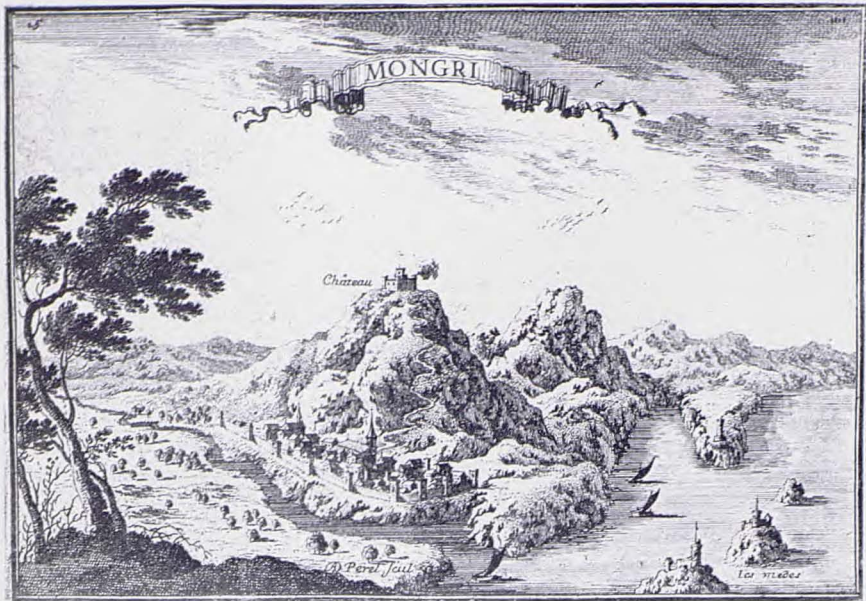

Foto Institut Municipal d'Història (Barcelona)

Carrer de l'església - Eix arquitectònic monumental de la vila vella
1. El Mirador (Palau dels reis d'Aragó);
2. Casa Saguer S. XVII; 3. Casa Metge S. XVII;
4. Palau de Solterra; 5. Casa Adroguera
S. XVI; 6. Casa de la Vila S. XII; 7. Capella
de S. Antoni S. XIII; 8. Casa Foixà; 9. Casa
Hospital S. XVIII; 11. Casa Pastors S. XV
al XVII; 10 i 12 Estages S. XVII - Plaça Major
S. XV

La interpretació insòlita de la vila i del Montgrí que trobem al gravat adjunt del XVII dona una imatge de la població totalment estereotipada, segons el gust francès de l'època, i per tant molt allunyada de la realitat. Ens serveix, però, per esquematitzar la posició històrica del nucli urbà respecte a la muntanya del Montgrí que la protegia i el curs antic del riu Ter.

Al segle XIII, Torroella era port de mar i es creà poc a poc, gràcies als dipòsits del Ter, l'actual zona costanera de la platja de l'Estartit que es defineix durant el segle XVIII.

Fundada al segle X, fou des del segle XII al XIV vila reial i una de les més cultes i avançades del regne. Aquesta florida produeix una estructuració urbanística a la vila realment important i, en certa manera, prototípica dels processos urbans de la ciutat gòtica catalana. Un recinte murat amb 6 portes incloïa una retícula urbana coherent singularitzada per palaus i esglésies.

Il·lustrem el carrer principal on es conserven nombroses cases tradicionals dels segles XIV al XVII i on es poden estudiar les tècniques i processos històrics de la vivenda de l'època.

La insòlita interpretació de la villa y del Montgrí que encontramos en el grabado adjunto, del siglo XVII, da una imagen de la población totalmente estereotipada según el gusto francés de la época y, por tanto, muy alejada de la realidad. No obstante nos sirve de esquema para fijar la posición histórica del núcleo urbano, respecto de la montaña del Montgrí, que la protegía, y el curso antiguo del río Ter.

En el siglo XIII, Torroella era puerto de mar, creándose poco a poco por los depósitos del Ter, la actual zona costera de la playa del Estartit, que se define durante el siglo XVIII.

Fundada en el siglo X, fue, desde el siglo XII al siglo XIV, villa real y una de las más cultas y avanzadas del reino. Este florecimiento produce una estructuración urbanística de la villa realmente importante y, en cierta forma, prototípica de los procesos urbanos de la ciudad gòtica catalana. Un recinto amurallado con seis puertas, incluía una coherente retícula urbana, singularizada por palacios e iglesias.

Ilustramos la calle principal donde se conservan un buen número de casas tradicionales de los ss. XIV al XVII y donde pueden observarse las técnicas y los procesos históricos de la vivienda de la época.

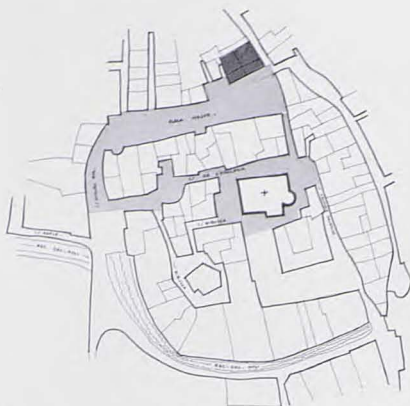

The totally unreal interpretation of the town of Torroella and the mountain of Montgrí, which can be seen in the following seventeenth-century engraving, gives an image of the town in keeping with French tastes of the time. Despite its unreality, it gives us an idea of the historical position of the town with respect to the mountain which protected it and the course of the River Ter.

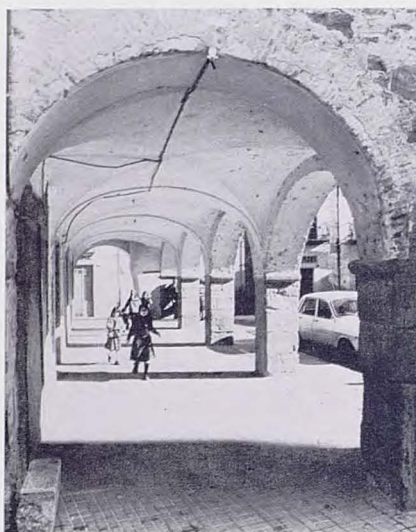
In the thirteenth century Torroella was a sea-port; in the meantime the present-day coastal zone was gradually being built from the deposits of the Ter, the beach of Estartit finally acquiring its form in the eighteenth.

Founded in the tenth century, between the twelfth and fourteenth it was a royal city and one of the most cultured in the whole of the kingdom. This flowering resulted in Torroella's becoming to an extent a prototype of the Catalan Gothic city. A city wall with six gates enclosed a coherent urban network abundant with palaces and churches.

The illustration shows one of the town's main streets where there are numerous traditional houses dating from between the fourteenth and seventeenth centuries.

Casc antic de VERGES - Recorregut d'interès

Casa amb arcuacions a la planta baixa

La població de Verges manté encara restes de la muralla medieval i torres de defensa. De la mateixa manera que ha passat al poble veí de La Tallada, la muralla ha estat alterada amb perforacions vinculades a les vivendes.

Aquesta il·lustració serveix tant per evidenciar els processos tradicionals de reutilització de les muralles, com per explicar la generació d'espais urbans entre els recintes històrics i els eixamplaments posteriors de població.

La plaça major de Verges és un resultat arquitectònic interessant d'aquests processos urbanístics, reforçat aquí amb l'existència de la casa amb arcuació quàdruple, que incorpora a la plaça l'espai cobert de la planta baixa.

Un recorregut pel casc antic ens pot ajudar a comprendre les transformacions històriques i l'evolució dels tipus constructius.

La población de Verges mantiene aún restos de muralla medieval y torres de defensa. Al igual que en el vecino pueblo de La Tallada, la muralla se ha alterado con perforaciones vinculadas a las viviendas.

Sirve esta ilustración tanto para evidenciar los procesos tradicionales de reutilización de las murallas como para explicar la generación de espacios urbanos entre los recintos históricos y los posteriores ensanches de población.

La plaza Mayor de Verges es un interesante resultado arquitectónico de estos procesos urbanísticos, reforzado aquí por la existencia de la casa porticada con arquería cuádruple, que incorpora a la plaza el espacio cubierto de la planta baja. Un recorrido por el núcleo antiguo puede ayudar a comprender las transformaciones históricas y la evolución de los tipos constructivos.

The town of Verges still has remains of the original medieval fortified walls and lookout towers. As with the neighbouring town of La Tallada, breaks in the walls were used in which to place houses.

The illustration serves both to show traditional processes of re-utilization of the walls and to explain how urban areas were generated between historic corners and later extensions of the city.

The main square of Verges is an interesting result of these urbanistic processes, reinforced here by the presence of the house with porch and archways, which incorporates the covered space of the ground floor into the square. A walk around the old town gives the visitor some idea of the transformations over the centuries and the evolution of construction techniques and types.

Foto 1

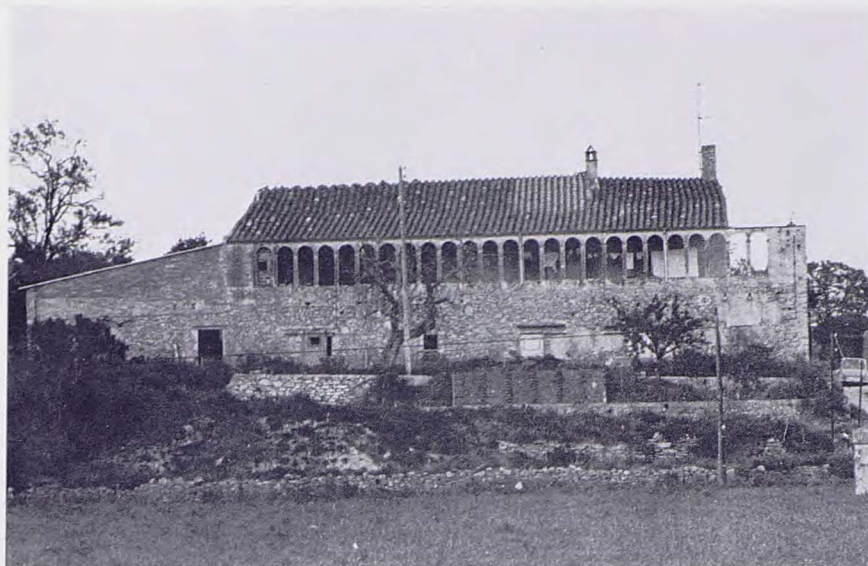

Foto 2

L'edificació aïllada de la zona es materialitza en forma de masos amb funció agrícola. En general són posteriors a la formació dels nuclis urbans i han sofert contínues transformacions durant el curs de la història, les quals segueixen encara avui. El tipus originari és una edificació compacta, amb parets portants de pedra morterada i un cert nombre d'obertures encerclades de pedra treballada.

La planta baixa, destinada a l'accés, magatzem d'eines i quadres, està generalment coberta amb voltes de canó de pedra a la romana. La planta primera està destinada a vivenda que s'organitza a l'entorn de la sala, com és habitual al mas. A vegades hi ha un segon pis també habitable, però en general l'edificació es corona amb una petita golf a sota la pendent de doble versant.

El mas Vilaür a S. Climent de Peralta, és un dels molts que poden exemplificar aquest tipus arquitectònic (foto 1).

En general, però, les modificacions sobre l'estructura i l'acabat dels masos són tan abundants, que fan molt difícil de retrobar les estructures originals.

Les modificacions i afegits assoleixen sovint un grau notable d'expressivitat i de potència arquitectònica.

El mas que il·lustrem, quasi a dins del casc de S. Julià de Boada, amb la rítmica galeria de l'ala de ponent, deixant les arcuacions exemptes, n'és un magnífic exponent (foto 2).

La edificación aislada de la zona se materializa en forma de «masos» con función agrícola. En general, son posteriores a la formación de núcleos urbanos y han sufrido continuas transformaciones durante el curso de la historia, las cuales siguen aún en nuestros días.

El tipo originario es una edificación compacta, con paredes portantes de piedra amorturada que presentan una serie de aberturas con marcos de sillería.

La planta baja, destinada al acceso, almacén de herramientas y cuadras, se cubre generalmente con bóvedas de cañón de piedra a la romana. La planta primera se destina a la vivienda, que se organiza alrededor de la sala, como es habitual en el «mas». A veces disponen de un segundo piso habitable, pero, en general, la edificación se corona con una pequeña buhardilla bajo la pendiente de doble vertiente.

El mas Vilaür en S. Climent de Peralta, es uno de los muchos que pueden ejemplificar este tipo arquitectónico (foto 1).

Sin embargo, por lo general las modificaciones sobre la estructura y el acabado de los «masos» son tan abundantes, que hacen muy difícil reencontrar las estructuras originales.

Las modificaciones y adiciones consiguen, a veces, un grado notable de expresividad y de potencia arquitectónica.

El «mas» que ilustramos, casi dentro del casco de S. Julià de Boada, con la rítmica galería del ala de poniente, dejando arquerías exentas, es un magnífico ejemplo (foto 2).

Isolated buildings in the zone are usually **masos** which perform agricultural functions. In general they are later than the urban nuclei and have suffered continual transformations over the course of history, continuing into the present day. The original type was a compact edifice with rough-stone cemented walls and dressed stone surrounds around doors and windows.

The ground floor, housing the means of access, tool-store and stables, is covered normally with Roman-type semicircular stone vaults. The first floor is given over to the living-area. Occasionally the **mas** will have a second-floor living area also, but normally the building will be crowned by a small attic beneath the gable roof. Mas Vilaür in S. Climent de Peralta, is one of many examples of this type of architecture (photo 1).

Normally, however, modifications on the structure and decoration of these buildings are so abundant that it is often extremely difficult to discern their original state. Nevertheless, in certain cases, these modifications achieve a high level of expressiveness. The **mas** in the second photograph, with its magnificent gallery, is a fine example.

El poble de Palau-sator, que forma ajuntament conjunt amb S. Julià, S. Feliu de Boada i Fontclara, és un dels pobles més característics del Baix Empordà, tant per la seva localització com per l'estructura urbana medieval que encara és evident a l'actualitat.

Un primer recinte murat a l'entorn del palau-castell produeix una organització anular dels estatges amb connexions cobertes i carrers traçats irregularment. S'hi mantenen encara un gran nombre d'estatges característics dels segles XV i XVI, però ja molt alterats.

Fora de l'antic recinte s'aprecien clarament els creixements successius del nucli urbà per consolidació progressiva de vivendes aïllades.

Tal com veiem a Verges, es crea també aquí una gran plaça, entre els dos tipus de creixement, que en aquest cas presideix l'espectacular font-abeurador que veiem a la fotografia.

Al veïnat de Fontclara hi ha una interessant casa prioral amb finestrals gòtics que l'actuació popular ha recerclat amb blauet produint un delicat efecte de contrastos culto-populars.

El pueblo de Palau-sator, que forma ayuntamiento junto con S. Julià y S. Feliu de Boada y Fontclara, es uno de los pueblos más característicos del Baix Empordà, tanto por su localización como por la estructura urbana medieval, aún evidente en la actualidad.

Un primer recinto amurallado alrededor del palacio-castillo produce una organización anular de las viviendas con conexiones cubiertas y calles de traza irregular. Se mantienen aún un gran número de viviendas características de los siglos XV y XVI, aunque muy alteradas.

Fuera del antiguo recinto se aprecian claramente los crecimientos sucesivos del núcleo urbano por consolidación progresiva de viviendas aisladas.

Tal como vemos en Verges, existe también aquí una gran plaza entre los dos tipos de crecimiento, que en este caso preside la espectacular fuente-abrevadero que vemos en la fotografía.

En el vecindario de Fontclara hay una interesante casa prioral con ventanales góticos que la actuación popular ha contorneado con azulete, creando un delicado efecto de contrastes culto-populares.

The town of Palau-sator, Which forms a township with S. Julià and S. Feliu de Boada i Fontclara, is one of the most characteristic towns in the Baix Empordà, both by virtue of its situation and of its medieval urban layout. Beginning from the wall, around the castle-palace, the houses are arranged in a ring-fashion, joined by covered ways and built along irregular streets. There are still a great number of houses pertaining to the fifteenth and sixteenth centuries, although they are considerably altered today.

Outside the fortified precinct one can clearly appreciate the progressive growth of the urban nucleus, and the incorporation of isolated buildings. As we saw in Verges, so here there is a large square between the two types of growth, presided over by the spectacular fountain-drinking trough in the photograph.

In Fontclara there is an interesting manor house with Gothic windows, now painted with 'blauet' a whitish-blue colour, producing a delicate contrast between formal and popular elements.

PERATALLADA
Plaça d'Espanya. Cases porxades
Recorregut d'interès

La vila de Peratallada manté encara avui gran part de la seva fortificació. Un gran recinte murat amb torres de defensa, amb el perímetre excavat a la roca i ponts d'accés. Documentada des del segle XI, la vila ofereix les principals característiques urbanes i arquitectòniques de l'edificació medieval a Catalunya. El plànol annex il·lustra l'organització irregular de carrers i estatsges i també un recorregut que considerem interessant per a l'apreciació de les variants arquitectòniques.

A Peratallada són interessants els espais porxats i les cases-pont, formats per diferents intervencions al llarg del temps. La plaça, presenta una doble transparència d'arcuacions sobreposades amb voltes a la romana i de llençol de maó de pla, amb efectes de llum suggerents.

A Peratallada caldria que es fés un plantejament rigurós dels seus processos de renovació urbana, ja que la trama històrica ha estat molt deteriorada fins i tot a l'actualitat, arribant a perdre's elements de referència i significació indispensables per a la seva comprensió formal.

La villa de Peratallada mantiene, aún hoy, gran parte de su fortificación. Un gran recinto amurallado con torres de defensa, con el perímetro excavado en la roca y puentes de acceso.

Documentada desde el siglo XI, la villa ofrece las principales características urbanas y arquitectónicas de la edificación medieval en Catalunya.

El plano anexo ilustra la organización irregular de calles y viviendas y también un recorrido que consideramos interesante por la apreciación de las variantes arquitectónicas.

En Peratallada son interesantes los espacios porticados y las casas-puente, formados por diversas intervenciones a lo largo del tiempo.

La plaza, presenta una doble transparencia de arquerías superpuestas con bóvedas a la romana tabicadas de ladrillo, con sugerentes efectos de luz.

The town of Peratallada has retained a large proportion of its fortifications: a wall with lookout towers at intervals, a ditch along the outside and access gates. First documented in the eleventh century, the town contains all the principal characteristics of Catalan medieval urban architecture.

The plan shows the irregular street layout which provides an interesting itinerary along which the architectural variations can be appreciated. Of particular interest in Peratallada are the porches and house-bridges. The square, for example, contains a double set of archways, superimposed with Roman vaults and **voltes de llençol** all of which result in a fascinating play of light.

The renovation process in Peratallada needs to be rigorously planned since its historical layout has been considerably tampered with, and essential elements for an understanding of its formal composition have been destroyed.

Ullastret presenta una característica especial, dins de les viles tradicionals de la zona que és el seu doble recinte fortificat. El primer, molt visible encara i que reproduïm en planta, ocupa la part més alta d'un turó i cal situar-lo cap el segle XII, si bé les construccions pertanyen a èpoques diverses. Al voltant de la primera muralla, l'actual carrer de les Valls, s'organitza la vila gòtica, on encara trobem nombroses vivendes tradicionals i espais urbans de suggerent arquitectura.

Com és habitual a la zona, la plaça major es forma fora del primer recinte i té, en aquest cas, un magnífic espai cobert.

Les vivendes tradicionals del primer recinte són escasses i corresponen al tipus de crugia única, generalment amb pati posterior. La planta baixa es dedica a magatzem i estable i la superior a vivenda de programa reduït.

Al segon recinte, la vivenda popular és més complexa. Té generalment dues crugies i moltes hi tenen golfes afegides sobre la planta de vivenda. La construcció és de pedra generalment escairada, amb treball i motllurat de carreus. Són normals les finestres amb llinda de pedra picada sobre mènsules de tipus gòtic. Les portes són adovellades amb arc de mig punt o escarser, amb llindar i pedrissos al costat.

Les plantes baixes tenen voltes de sardinell bast amb morter de calç sobre encofrat, essent la golfa i la coberta fetes amb embigat i empostissat. Els ràfecs són de vàries filades de maó a trencajunt.

Ullastret presenta una especial característica dentro de las villas tradicionales de la zona: su doble recinto fortificado. El primero, muy visible aún y que reproducimos en planta, ocupa la parte más alta de una colina y se origina hacia el siglo XII, si bien las construcciones pertenecen a épocas diversas. Alrededor de la primera muralla (la actual calle de las Valls), se organiza la villa gótica, donde encontramos aún numerosas viviendas tradicionales y espacios urbanos de sugerente arquitectura.

Como es habitual en la zona, la plaza mayor se forma fuera del primer recinto y tiene, en este caso, un magnífico espacio cubierto.

Las viviendas tradicionales del primer recinto, aunque escasas, corresponden al tipo de crujía única, generalmente con patio posterior. La planta baja se dedica a almacén y establo y la superior a vivienda de reducido programa.

La vivienda popular en el segundo recinto es más compleja. Tiene, generalmente, dos crujías y muchas construcciones presentan buhardilla añadida a la planta de vivienda. La construcción es de piedra generalmente tallada, con molduraje de sillares. Son habituales las ventanas con dintel de piedra labrada sobre ménsulas de tipo gótico. Las puertas son adoveladas con arco de medio punto o escarzano, con umbral y bancos de piedra al lado.

Las plantas bajas tienen bóvedas de sardinell toscano con mortero de cal sobre encofrado, siendo la buhardilla y la cubierta formadas con envigado y entablado. Los aleros se forman con varias hileras de ladrillo a rompejunta.

Among the traditional towns of the zone, Ullastret is of particular interest by virtue of its double fortified precinct. The first, still very visible and reproduced in the accompanying plan, occupies the summit of a hill and acquired its definitive form towards the twelfth century, granted that the buildings belong to different periods. Around the first city wall, now the Carrer de les Valls is the Gothic quarter, there are still numerous traditional houses.

As is usual in the zone, the main square is outside the first precinct and has, in this case, a magnificent covered area.

The traditional houses in the first precinct, though scarce, correspond to the type with a single bay and, generally, a patio in the rear. The ground floor is a storehouse and stables, while the first is the living area.

Popular dwellings in the second sector are more complex. They generally have two bays and many have an added attic. They are generally of dressed stone with ashlar mouldings. A common characteristic is the window with prepared stone lintels above Gothic-type corbels. The doors have semicircular or segmented arches, a threshold and benches on either side.

The ground floors have brick vaults cemented with mortar on a concrete form, while the attic and roof are made from beams and joists. The eaves are formed from several rows of bricks.

El castell de Vulpellac, del segle XIV, organitza l'espai urbà tradicional del poble. L'anomenada plaça major és un llarg carrer definit per dues fileres d'estatges amb una volumetria i textura variables, que s'unifica mitjançant l'organització arrenclada dels arbres. En aquest cas l'espai urbà fora de la muralla pren les característiques d'una rambla elemental, tot aportant una nova proposta urbana, diferent de la de Verges, Ullastret, Palau-sator. Les vivendes tradicionals estan en general molt alterades, tot i que se'n troba alguna amb restes de fusteria i tècniques del segle XIV.

El castillo de Vulpellac, del s. XIV, organiza el espacio urbano tradicional del pueblo. La denominada «plaça major» es una larga calle definida por dos hileras de viviendas de volumetría y texturas variables, que se unifica por la organización alineada de los árboles. En este caso el espacio urbano fuera de la muralla adquiere las características de una rambla elemental, aportando una nueva propuesta urbana distinta de la Verges, Ullastret o Palau-sator. Las viviendas tradicionales están, en general, muy alteradas, si bien se encuentra alguna con restos de carpintería y técnicas del siglo XIV.

The castle of Vulpellac, dating from the fourteenth century, was the starting point for the traditional urban layout. The so-called main square is, in fact, a long street bordered by two rows of houses of differing volumes and textures. The urban area beyond the walls has the form of an elementary **rambla** (avenue with a central walkway), thus differentiating the town from Verges, Ullastret or Palau-sator. Traditional buildings are, in general, greatly altered, although some still contain remains of fourteenth-century carpentry.

El poble s'organitza en dos nuclis separats, l'un al voltant de l'església i, l'altre, a l'entorn del castell de la baronia de Foixà. Per la seva posició sobrepujada respecte la plana i, per tant, més protegida, l'estructura de la població comporta molta més dispersió que a d'altres de la zona.

Foixà gaudeix d'un paisatge molt arquitecturat amb recorreguts interessants en els quals els marges es connecten amb els estatges i les construccions puntualitzen l'entorn agrícola. Els sistemes constructius aporten una utilització de l'arc i la volta de pedra i els elements auxiliars es treballen amb gran rotunditat.

Les remodelacions dels estatges han provocat una proliferació d'obertures als antics murs que han originat espontànies composicions basades en la funcionalitat més estricta.

El pueblo se organiza en dos núcleos separados, uno alrededor de la iglesia y, el otro, en torno al castillo de la baronía de Foixà. Por su posición sobre elevada sobre la llanura y, por tanto, más protegida, la estructura de la población comporta una mayor dispersión que en otros pueblos de la zona.

Foixà goza de un paisaje muy arquitecturado, produciéndose interesantes recorridos donde los bancales se conectan con las viviendas y las construcciones puntualizan el entorno agrícola.

Los sistemas constructivos aportan una abundante utilización del arco y de la bóveda de piedra y los elementos auxiliares se trabajan con gran rotundidad. Las remodelaciones de las viviendas han originado una proliferación de aberturas en los antiguos muros, que dan lugar a espontáneas composiciones, basadas en la más estricta funcionalidad.

The town is arranged in two separate nuclei, one around the church and the other around the castle of the barony of Foixà. Due to its elevated protected situation overlooking the plain, the urban layout is more dispersed than that of other towns in the area.

Foixà enjoys a highly 'architecturalized' landscape, giving rise to interesting itineraries where walls join houses and the constructions enhance the agricultural surroundings. Arches and stone vaults were used profusely in the construction of buildings, while structures in general are predominantly rounded. Remodelling of certain houses has given rise to a proliferation of doors in ancient walls, resulting in a spontaneity based, nevertheless, on a strict concept of functionality.

Les Gavarres Comarca: Baix Empordà

La serra de les Gavarres defineix aquesta zona, molt definida geogràficament i, també, per les seves peculiaritats arquitectòniques.

Relativament poc poblada té els seus punts més alts al Santuari dels Àngels i al puig d'Arques i està atravesada per algunes carreteres pavimentades d'importància desigual. Físicament, poden establir-se els seus límits al N. amb la plana del Baix Empordà, al S. amb la vall d'Aro, a l'E. amb la marina del Baix Empordà i a l'O. amb el pla de Girona.

És una zona amb una orografia difícil, poblada de bosc mediterrani d'alzines sureres i pinedes, amb una pluviometria escassa i un clima moderat, però irregular.

Tradicionalment ha estat l'activitat forestal la més característica d'aquesta zona, quasi sempre acompanyada amb petites extensions de conreu, si bé actualment és una zona recessiva que requeriria una protecció especial.

Comprèn part dels termes municipals de Quart, Llambilles, Vall-Llobrega, Madremanya, Monells, S. Sadurní, Cruïlles, La Bisbal, Fonteta, Calonge, Llagostera i Caçà de la Selva.

L'escassa població s'ha organitzat històricament en nuclis compactes i en un petit nombre de masos dispersos. Els nuclis de Madremanya, Monells, Cruïlles i Romanyà de la Selva, tenen encara una certa dinàmica de creixement que es deu, sobretot, a la segona residència. Altres nuclis com Montnegre, S. Sadurní, S. Pol, S. Cebrià de Lledó, Santa Pellaia, S. Mateu estan en procés de recessió total per falta de comunicacions i d'activitat econòmica. Més d'un centenar de masos estan també abandonats.

Malgrat ésser zona de boscos, a les Gavarres l'edificació es basa sobre el treball de la pedra. Els arcs, voltes, llindes de pedra són utilitzats sistemàticament per a la cobertura dels buits de l'edificació. Poser la por del foc i la dificultat de treball dels arbres autòctons han influït a la poca utilització de la fusta.

L'arquitectura popular a les Gavarres, tot i que es manté dins els criteris i temes de l'arquitectura de les planes veïnes ha conservat un grau més alt de radicalització en les tècniques constructives i per tant s'han aconseguit uns resultats més unitaris que a les zones planes.

La sierra de las Gavarres define esta zona, muy diferenciada geográficamente y, también, por sus peculiaridades arquitectónicas.

El territorio poco poblado, tiene sus puntos más elevados en el Santuario de los Àngels y en el Puig d'Arques y está atravesado por algunas carreteras pavimentadas de desigual importancia.

Físicamente, pueden establecerse sus límites, al N. con el llano del Baix Empordà; al S. con el valle de Aro; al E. con la costa del Baix Empordà, y al O. con el llano de Girona.

Es una zona de orografía difícil, poblada por bosque mediterráneo de robles, alcornoques y pinares, con pluviometría escasa y clima moderado e irregular.

Tradicionalmente, ha sido la actividad forestal la más característica, casi siempre acompañada de pequeñas extensiones de cultivo, si bien actualmente es una zona recessiva que requeriría especial protección.

Comprende parte de los términos municipales de Quart, Llambilles, Vall-Llobrega, Madremanya, Monells, S. Sadurní, Cruïlles, La Bisbal, Fonteta, Calonge, Llagostera y Caçà de la Selva.

La escasa población se ha organizado históricamente en núcleos compactos y en un pequeño número de «masos» dispersos. Los núcleos de Madremanya, Monells, Cruïlles y Romanyà de la Selva, tienen cierta dinámica de crecimiento, debido sobre todo a la segunda residencia. Otros núcleos como Montnegre, S. Sadurní, S. Pol, S. Cebrià de Lledó, Sta. Pellaia, S. Mateu, están en total recesión por falta de comunicaciones y actividad económica. Más de un centenar de «masos» están también abandonados.

A pesar de ser zona boscosa la edificación tradicional se basa sobre el trabajo de la piedra. Los arcos, bóvedas, dinteles son utilizados sistemáticamente para la cobertura de los huecos en la edificación. Tal vez el temor al fuego y la dificultad que comporta el trabajo de los árboles autóctonos hayan influido en la escasa utilización de la madera disponible.

La arquitectura popular en las Gavarres, a pesar de mantenerse dentro de los criterios y temas de la arquitectura de los llanos vecinos, ha conservado un mayor grado de radicalidad en las técnicas constructivas y, por tanto, se han conseguido resultados formales más unitarios que en las zonas llanas.

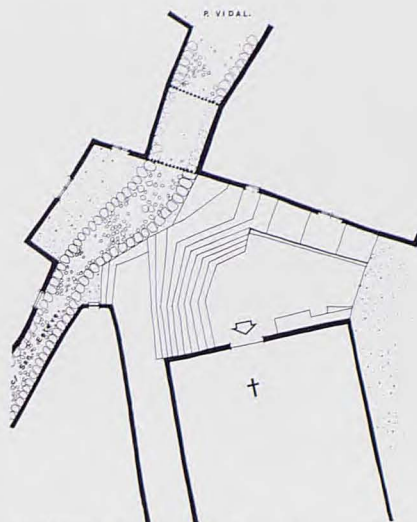
This zone comprises the Les Gavarres range, and it is a clearly defined area, both geographically and architecturally. Relatively sparsely populated, its highest points are the Santuari dels Àngels and Puig d'Arques, and it is crossed by several paved roads, some more important than others. Its physical limits are, to the north the plain of the Baix Empordà, to the south the Vall d'Aro, to the east the Baix Empordà coast and to the west the Girona plain. It is rugged, difficult country with Mediterranean woods of evergreen oaks and pines, a low average rainfall and a moderate, though erratic climate.

Traditionally, forestry has been the major activity in the zone, almost always accompanied with small-scale cultivation. Now, however, it is a recessive zone which needs special protection. It comprises a part of the townships of Quart, Llambilles, Vall-Llobrega, Madremanya, Monells, S. Sadurní, Cruïlles, La Bisbal, Fonteta, Calonge, Llagostera and Caçà de la Selva.

The sparse population has tended always to gather in compact nuclei or in a small number of disperse **masos**. The nuclei of Madremanya, Monells, Cruïlles and Romanyà de la Selva still have a certain growth-pattern, due mostly to the construction of second homes. Other nuclei such as Montnegre, S. Sadurní, S. Pol, S. Cebrià de Lledó, Santa Pellaia and S. Mateu are in total recession because of a lack of communications and economic activity. Over one hundred **masos** are abandoned.

Despite the abundance of wood, in Les Gavarres the principal construction material is stone. Arches, vaults, and lintels are used systematically to cover open areas. Fear of fire and the difficultly-worked autoctonous wood were probably the main motivations for its very limited use.

Popular architecture in Les Gavarres, though generally following the models of the neighbouring plains, has kept much nearer to the original types in terms of construction techniques, achieving, consequently, far more homogeneous formal results than on the flat zones.

MADREMANYA - Plaça de l'església

Al vessant N. de les Gavarres i en una zona elevada hi ha el municipi de Madremanya, que agafa els veïnats de Millars, El Pedró i Vilars. Poblats des dels temps prehistòrics, l'actual vila pren fisonomia al segle XIII.

La població és a dalt d'un turó i ofereix en acostar-s'hi la visió de les terrasses soleres dels estatges, suportades per grans arcs rebaixats de sardinell.

El carrer d'accés, i principal de la població, té una secció molt variable i un relleu accidentat. El contornen cases entre mitgeres de 2 o 3 plantes que a voltes cobreixen el pas formant un seguit de ponts. La construcció és la ja descrita com a tradicional de la zona, de pedra sense escairar, treballada en aquest cas amb una certa dimensió.

La plaça de l'església, que reproduïen la fotografia i el plànol, és un espai urbà molt singular. El problema dels desnivells dels carrers es resol amb una escala enginyosa de grans dimensions que fuig de qualsevol procés geomètric previ. Aquesta intervenció popular aconsegueix una articulació suggerent de cinc espais (3 nivells de plaça i dos carrers) amb un sol element arquitectònic realitzat amb un sol material.

En la vertiente N. de las Gavarres y en una zona elevada, se encuentra el municipio de Madremanya, que incluye los vecindarios de Millars, El Pedró y Vilars.

Poblado desde tiempos prehistóricos, la actual villa se define en el siglo XIII.

La población se organiza en lo alto de un montículo y ofrece, al acercarse al mismo, la visión de las terrazas solanas de las viviendas, soportadas por grandes arcos rebajados de sardinell.

La calle de acceso y principal de la población tiene una sección muy variable y un relieve accidentado. La contornean casas entre medianeras de 2 o 3 plantas que, a veces, cubren el paso, formando una serie de puentes. La construcción es la descrita como tradicional de la zona, de mampostería amorterada de una cierta dimensión. La plaza de la iglesia, que reproducen la fotografía y el plano, es un espacio urbano muy singular. El problema de los desniveles de las calles se resuelve con una ingeniosa escalera de grandes dimensiones, que huye de todo proceso geométrico previo. Esta intervención popular consigue una sugerente articulación de cinco espacios —tres niveles de plaza y dos calles— con un solo elemento arquitectónico, realizado con un solo material.

On the northern slope of Les Gavarres and in an elevated position stands the township of Madremanya, incorporating the hamlets of Millars, El Pedró and Vilars. Populated since prehistoric times, the present-day town acquired its definitive form in the thirteenth century.

The town is situated on the summit of a hill, from which all the sunterraces can be seen, supported by large, depressed arches of close brickwork.

The main street is uneven in section and winds up and down through terraces of houses, normally of two or three floors, which occasionally form a series of bridges. They are constructed, according to traditional methods in the area, of unsquared stone.

The church square, reproduced in the photograph and the plan, is quite unique. The problem of unevenness has here been solved by means of an ingenious stairway, of great dimensions, totally divorced from any preset geometric plan. The consequent distribution of levels is most attractive.

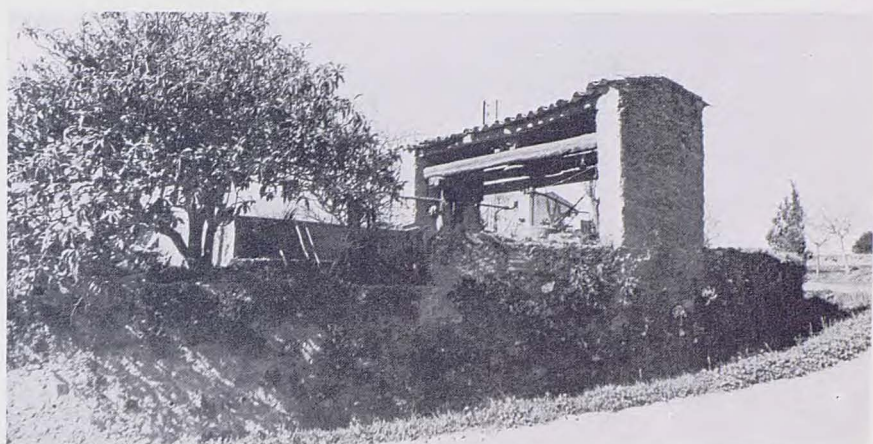
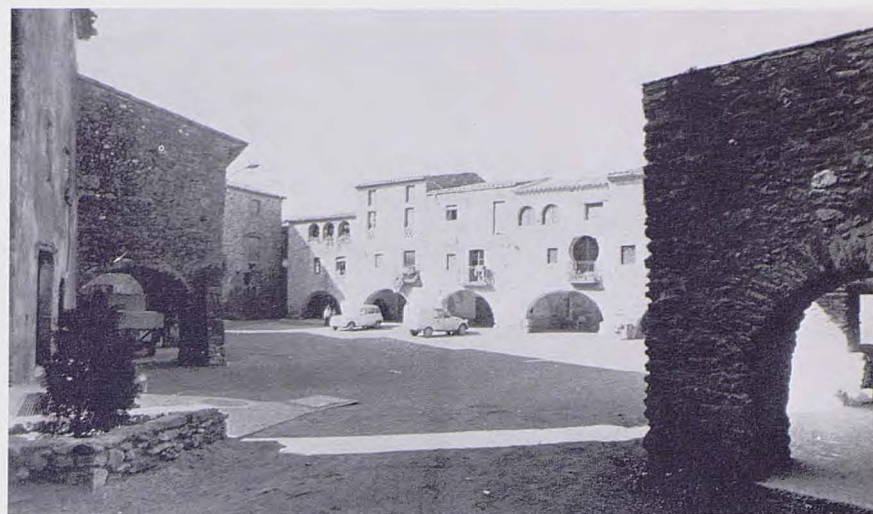

MONELLS - Plaça de Jaume I

A la vora del Risssec s'hi poden trobar encara sínies interessants i restes d'antics molins que, segons sembla, donen el nom a la població. La vila, que al segle XII pertanyia al vescomte de Bas, fou després vila reial i lliure, amb autorització de mercat.

Aquest potent mercat del segle XIII pot ser l'origen de la plaça porxada que serviria per aixoplugar als venedors.

L'entrada a la plaça es fa a través d'un carrer cobert (carrer dels Arcs) que provoca una seqüència visual molt rica. L'espai porxat que el segueix està cobert amb voltes de pedra, de maó de pla o amb cairats i llates. La proporció molt rebaixada dels arcs produeix una sensació especial per l'alternança llum-ombra. Les cases són de dues o tres plantes, amb pati posterior, cobertes de teula amb petits ràfecs de maons volats. Originàriament les façanes eren arrebossades, deixant aparents els carreus de portes i finestres. Les restauracions actuals, algunes amb poca fortuna, intenten deixar vista la fàbrica de pedra, que mai no fou pensada per ser-ho i provoquen una alteració a la textura original del conjunt.

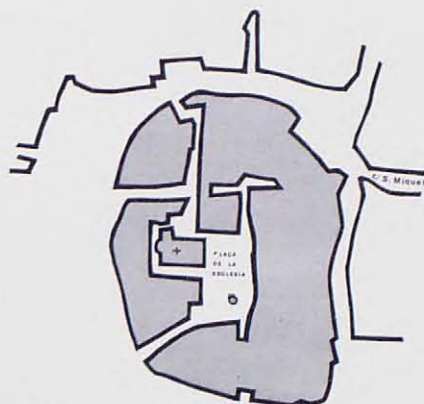
Cerca del Risssec se encuentran aún interesantes norias, y restos de antiguos molinos que, al parecer, originan el nombre de la población. La villa, que en el siglo XII pertenecía al vizconde de Bas, fue más tarde villa real y libre, con autorización de mercado. Este potente mercado del siglo XIII puede ser el origen de la plaza porticada que serviría para cobijar a los vendedores.

La entrada en la plaza se efectúa a través de una calle cubierta (calle de los Arcs) que provoca una secuencia visual muy rica. El espacio porticado que le sigue está cubierto con bóvedas de piedra, de ladrillo o con cuadrales y alfarjías. La proporción muy rebajada de los arcos produce una especial sensación de alternancia y claroscuro. Los edificios son de dos o tres plantas, con patio posterior, cubiertos con teja con pequeños aleros de ladrillos volados. Originariamente, las fachadas eran revocadas, dejando aparentes los sillares de puertas y ventanas. Las actuales restauraciones, algunas con poca fortuna, intentan dejar vista la fábrica de piedra, que nunca fue pensada para serlo, y provocan una alteración en la textura original.

On the banks of the Risssec there are still interesting water-wheels to be found, as well as remains of ancient mills which, it would seem, gave the town its name.

The town, which during the twelfth century pertained to the Viscount of Bas, later became a free, royal town and an authorized market. This market was probably the origin of the arcades in the square. The square is entered by means of a covered street (Carrer dels Arcs), which provides a rich visual sequence. The arcade which follows is covered with vaults of stone, **maó de pla** or beams and joists. The low proportion of the arches produces a special effect caused by the alternation of light and shade.

Houses are of two or three floors, with a patio at the rear, and the roofs have slightly jutting eaves of brick. The façades were originally stuccoed, leaving the stone surrounds of doors and windows visible. Modern restorations, some singularly unsuccessful, have attempted to reveal the original stonework - never the intention of the builders.

CRUIILLES - Casc antic

El municipi de Cruïlles és el més extens de les Gavarres, amb els veïnats de S. Cebrià dels Alls, S. Cebrià de Lledó i Sta. Pellaia. La població és reduïda i s'organitza al voltant de l'antiga fortificació que encara és totalment visible a l'actualitat.

La torre exempta, que hi ha al mig de la plaça de Sta. Eulàlia, és una resta de l'antic castell de la baronia de Cruïlles, que fou l'origen de la població.

El conjunt manté encara l'aire de fortificació medieval, tot i que l'estructura dels habitatges ha estat molt transformada. La singularitat del conjunt es produeix pel contrast de la plaça, de gran dimensió, amb la verticalitat de la torre. Cal ponderar també els estatges que defineixen la plaça i els que són darrera l'església.

El municipio de Cruïlles es el más extenso de las Gavarres, con los vecindarios de S. Cebrià dels Alls, S. Cebrià de Lledó y Sta. Pellaia.

La población es reducida y se organiza alrededor de la antigua fortificación que aún puede verse totalmente en la actualidad.

La torre exenta, que se halla en el centro de la plaza de Sta. Eulàlia, es un resto del antiguo castillo de la baronía de Cruïlles, que fue el origen de la población.

El conjunto mantiene aún el aire de fortificación medieval, pese a que la estructura de los habitáculos ha sido fuertemente transformada. La singularidad del conjunto se produce en el contraste de la plaza, de gran dimensión, con la verticalidad de la torre. Hay que citar también ciertas viviendas que definen la plaza y las que se hallan detrás de la iglesia.

The township of Cruïlles is the most extensive in the whole of Les Gavarres, including the hamlets of S. Cebrià dels Alls, S. Cebrià de Lledó and Sta. Pellaia. The town itself is small and arranged around the ancient fortification, still totally visible today. The isolated tower, in the middle of the Plaça de Sta. Eulalia, is all that remains of the ancient castle of the barony of Cruïlles, which was the origin of the town.

The urban complex has maintained the feel of a medieval fortress-town, even though the structure of the houses has been considerably altered. The contrast between the ample square and the starkly vertical tower is very striking, and the houses in the square and behind the church are well worth studying.

Romanyà de la Selva, pertany al terme de Sta. Cristina d'Aro i està situat a la serra que separa la Vall d'Aro de la de Calonge i al vessant sud de les Gavarres.

Aquest petit veïnat, generat a l'entorn de l'església de S. Martí, està constituït per diverses cases aïllades, que amb el temps s'han anat compactant. Els processos constructius són molt variats, però les intervencions arquitectòniques treballen també el paisatge i aconsegueixen crear una certa unitat d'imatge. Aquesta pallissa, afegida al cos del mas, actua de porxo i d'accés a un pati posterior. És un element arquitectònic que articula dos espais a cel obert, construït amb els recursos tradicionals del maó i amb una gran llibertat formal tan a la planta com al seu volum.

L'existència de l'excepcional conjunt megalític de la cova d'en Daina, a prop del nucli urbà, és un dels alicients complementaris d'una visita arquitectònica.

Romanyà de la Selva pertenece al término de Sta. Cristina d'Aro y está situado en la sierra que separa el valle de Aro del de Calonge y en la vertiente sur de las Gavarres.

Este pequeño vecindario, generado alrededor de la iglesia de S. Martí, está constituido por distintas casas aisladas, en proceso de compactación. Los procesos constructivos son variados. Las intervenciones arquitectónicas trabajan también el paisaje y consiguen crear una cierta unidad de imagen.

Este pajar, añadido al cuerpo del «mas», actúa de porche y acceso a un patio posterior. Es un elemento arquitectónico que articula dos espacios descubiertos, construido con los recursos tradicionales del ladrillo y con una gran libertad formal, tanto en planta como en volumen.

La existencia del excepcional conjunto megalítico de la cueva «d'en Daina», cerca del núcleo urbano, es uno de los alicientes complementarios de una visita arquitectónica.

Romanyà de la Selva pertains to the township of Sta Cristina d'Aro and is situated on the mountains which separate the Vall d'Aro from that of Calonge and the southern slopes of Les Gavarres.

This tiny hamlet, clustered around the church of S. Martí, is composed of isolated houses which, over the years, have gradually been joined. Construction processes are very varied, but the combination of buildings and 'architecturalized' landscape has helped to create a certain unity in the overall image.

This hay-loft, attached to the main body of the **mas**, acts as a porch and means of access to the patio at the rear. As an architectural element joining two open spaces, it is remarkable for its liberty of form, both in ground plan and elevation.

The nearby megalithic complex at the cave of Daina, makes a visit to this little hamlet doubly rewarding.

La Marina del Baix Empordà Comarca: Baix Empordà

A la hipòtesi d'aquest recull, la marina del Baix Empordà és considerada com el territori limitat al N. pel Montgrí, a l'E. per la Mediterrània, al S. per la serra de Cadiretes i a l'O. per les Gavarres.

Geogràficament, incloem la plana al·luvial del Ter a la seva zona de contacte amb el mar, la costa acantilada de Begur, Palafrugell i Palamós, les valls de Calonge i d'Aro i la plana de Santa Cristina.

És un sector de climatologia agradable, vegetació abundant i paisatge magnífic, que actualment ha dirigit bàsicament els seus interessos cap a l'activitat turística. L'agricultura es practica a les zones aptes, però de manera secundària.

Els espais costaners han estat històricament marginats en els processos de ocupació del territori, fent excepció de les poblacions que disposaven de port.

La importància històrica del port de Palamós, compartida més tardanament amb el de S. Feliu, ha produït l'única concentració important de la zona sud, mentre Pals i Torroella polaritzaven la població de la zona nord. Les costes han estat històricament despoblades. Cal recordar que abans d'enfonsar-se parcialment, al segle XVI, la Meda Gran havia estat des del segle IX ocupada quasi constantment per pirates que saquejaven el litoral.

L'arquitectura tradicional a la marina del Baix Empordà ha pres tres camins bàsics d'organització: els nuclis fortificats, el mas aïllat fortificat i l'arquitectura temporal de la costa.

El primer tipus coincideix amb el ja vist a la plana. Per contra, el mas fortificat, sense ésser-ho de manera exclusiva, té la màxima difusió a aquesta zona.

En la hipòtesis de esta recopilación, la costa del Baix Empordà comprende el territorio limitado al N. por el Montgrí, al E. por el Mediterráneo, al S. por la sierra de Cadiretes y al O. por las Gavarres.

Geogràficamente, se trata de la llanura aluvial del Ter en su zona de contacto con el mar, la costa acantilada de Begur, Palafrugell y Palamós, los valles de Calonge y de Aro y la llanura de Sta. Cristina.

Es un sector de climatología agradable, vegetación abundante y paisaje magnífico, actualmente dedicado preponderante a la actividad turística. La agricultura se practica en las zonas aptas, aunque de forma secundaria. Los espacios litorales han sido históricamente marginados en los procesos de ocupación del territorio, exceptuando las poblaciones que disponían de puerto. En este sentido debe recordarse que antes de hundirse parcialmente, en el siglo XVI, la Meda Gran había sido desde el siglo IX, ocupada casi constantemente por piratas, que saqueaban el litoral.

La importancia histórica del puerto de Palamós, más tardíamente compartida con el de S. Feliu, ha producido la única concentración de importancia en la zona sur, mientras que Pals y Torroella polarizaban la población de la zona norte.

La arquitectura tradicional en la costa del Baix Empordà presenta tres opciones básicas de organización: los núcleos fortificados, el «mas» aislado fortificado y la arquitectura temporal de la costa.

El primer tipo es coincidente con el tipo de población de la llanura. El «mas» fortificado, en cambio, aunque no de manera exclusiva, tiene la máxima difusión en la zona.

Following the criteria of this guide, the coastal belt of the Baix Empordà is considered to be the territory limited in the north by Montgrí, in the east by the Mediterranean, in the south by the Cadiretes range and in the west by Les Gavarres.

Geographically speaking, it comprises the alluvial plain of the Ter where it meets the sea, the precipitous Begur, Palafrugell and Palamós coast the valleys of Calonge and Aro and the plain of Santa Cristina.

The climate is equable, the vegetation abundant and the landscape spectacular; tourism is an essential activity in the area. Agriculture is carried out where practicable, though it is a purely secondary industry.

The coastal parts have always been on the margin of land population, except where ports were set up.

The historical importance of the port of Palamós, later shared with S. Feliu, has resulted in the only important population nucleus on the southern coast of the zone, while the population on the northern part polarized around Pals and Torroella. The coasts have tended, throughout history, to be depopulated. It must be remembered that before it partially sank in the sixteenth century, the Meda Gran had been, since the ninth century, occupied almost constantly by pirates who pillaged the whole littoral belt.

Traditional architecture on the Baix Empordà coast has taken three fundamental roads: fortified nuclei, fortified, isolated **masos** and temporary coastal constructions.

The first type can be seen on the plan; the fortified **mas** is most widespread in this zone.

1 Masies fortificades a l'Estartit

La marina del Baix Empordà Baix Empordà

Foto 1

Foto 2

Foto 3

Foto 4

Conjunt de masos fortificats que voregen la carretera de Torroella de Montgrí a l'Estartit i actuen com a emergències arquitectòniques del paisatge.

Els més antics es documenten al segle XVI, anteriors per tant al nucli urbà de l'Estartit.

Els més interessants són: la Torre Gran, avui convertida en restaurant; el mas Ral, que té una torre circular amb merlets; la Torre Bagura, un dels més antics (té una inscripció de 1561), amb torre quadrada; Torre Quintaneta, molt alterada; i Torre Ponsa, ja al nucli urbà de l'Estartit.

L'església de Santa Maria dels Masos, del segle XI, i la masia-capella de Santa Maria del Mar semblen ser els primers punts generadors d'aquest tipus d'habitatges.

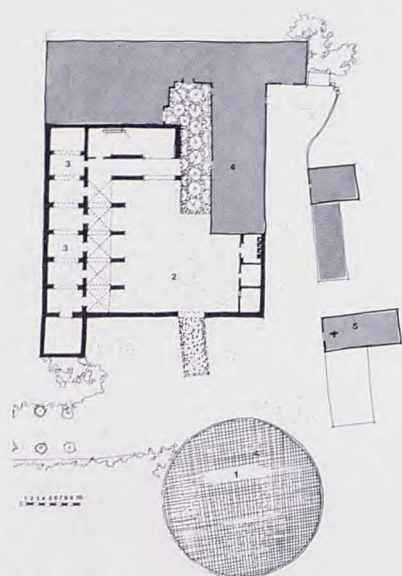
Conjunto de «masos» fortificados que, bordeando la carretera de Torroella de Montgrí, actúan como emergencias arquitectónicas en el paisaje. Los más antiguos se documentan en el siglo XVI, anteriores, por tanto, al núcleo urbano de L'Estartit.

Los más interesantes son: La Torre Gran, hoy convertido en restaurante; el Mas Ral, de torre circular con almenas; La Torre Bagura, uno de los más antiguos —tiene una inscripción de 1561— con torre cuadrada; Torre Quintaneta, muy alterada, y Torre Ponsa, ya en el núcleo urbano de L'Estartit.

La iglesia de Sta. Maria dels Masos, del siglo XI, y la masía-capilla de Sta. Maria del Mar, parecen ser los primeros puntos generadores de este tipo de edificios.

Group of fortified **masos** which, standing on the road from Torroella de Montgrí to Estartit, emerge out of the landscape. The oldest of them were first documented in the sixteenth century. They are, consequently, older than the urban nucleus of Estartit. The most interesting are: Torre Gran, today converted into a restaurant; Mas Ral, with a circular tower with merlons; Torre Bagura, one of the oldest (it contains an inscription dated 1561), with a square tower; Torre Quintaneta, now greatly altered, and Torre Ponsa, fully within the urban layout of Estartit.

The eleventh-century church of Sta Maria dels Masos, and the **masia**-chapel of Santa Maria del Mar would seem to have inspired this type of dwelling.

Esquema del conjunt «El Molí de Pals»

La desembocadura del Ter i del Daró configuren una extensa zona de terres negadívols, avui en recessió, que han estat destinades al cultiu de l'arròs. Aquest fet va generar, com edificació especialitzada, el Molí de Pals. És al peu de la carretera de Torroella a Pals, al costat d'un ramal del Daró.

El molí es presenta com a un conjunt d'edificacions a l'entorn d'un pati d'accés i descàrrega en el qual hi podem veure un gran nombre de solucions tradicionals aplicades a problemes tècnics derivats de l'especialització de l'edifici.

La característica de l'arquitectura popular, d'aprofitar enginyosament els materials que té a l'abast, es pot observar especialment en aquest cas. Les pedres de moldre s'utilitzen exhaustivament en el conjunt: com a rosetó de l'església, com a finestralls de ventilació d'estatges i fins i tot com a paviment les malmeses o trossejades.

La zona de magatzems, formada per una arcuació continua i un porxo cobert amb voltes per arista de tipus romà, amb contrafort a les descàrregues dels arcs faixons, és un interessant espai arquitectònic.

La desembocadura del Ter y del Daró configuran una extensa zona de tierras inundables, hoy en recessión, en los que tradicionalmente se cultivaba arroz. Este hecho generó, como edificación especializada, el Molí de Pals, que vemos al pie de la carretera de Torroella a Pals, junto a una acequia del Daró. El Molí se presenta como un conjunto de edificaciones alrededor de un patio de acceso y descarga, en el que podemos ver un gran número de soluciones tradicionales aplicadas a problemas técnicos derivados de la especialización del edificio.

La característica de la arquitectura popular, de aprovechar ingeniosamente los materiales que tiene a su alcance, puede observarse especialmente en este caso. Las piedras de moler se utilizan exhaustivamente en el conjunto: como rosetón de la iglesia, como ventanales de ventilación de viviendas e incluso como pavimento.

La zona de almacenes, formada por una arquería continua, un porche cubierto con bóvedas por arista de tipo romano, con contrafuertes en las descargas de los arcos fajones, es un sugerente espacio arquitectónico.

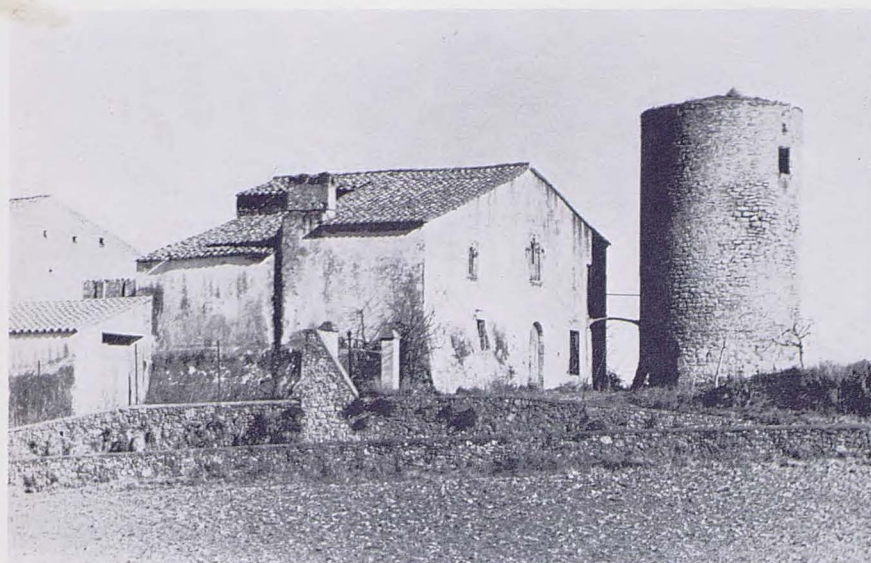
The rivers Ter and Daró meet the sea in an area of flat, frequently flooded land —now in recession— where rice has been cultivated. This type of cultivation gave rise to the Molí de Pals, which stands by the side of the road from Torroella to Pals, on the bank of a branch of the Daró.

The mill, a specialized building, consists of a group of structures around a patio which serves both for access and for loading and unloading. In the patio we can observe a great number of traditional solutions applied to technical problems to do with rice cultivation. One particular aspect of popular architecture, the ingenious use of available raw materials, is very noticeable here. Milling stones are used entirely throughout the whole complex: in the rose-window of the church, ventilation windows, and the pavement.

The storehouse area, formed by a continuous arcade, a series of porches covered with vaults with Roman ribs and with buttresses on the supports of the intrados ribs is an interesting architectonic phenomenon.

3 Els Masos de Pals (Mas Roig)

La marina del Baix Empordà Baix Empordà

Exemple de mas fortificat amb torre exempta, que és al veïnat dels Masos, a prop de Pals. L'edificació original de tres crugies ha estat amplificada en el sentit de l'accés. La torre de defensa té les obertures modificades i la pasarella de connexió era efímera a l'origen. Malgrat tot és un exemple magnífic d'aquest tipus de mas, del qual ja en resten molt pocs.

Il·lustrem també la finestra central amb carreus esculpits a la imposta i llinda monolítica amb un magnífic treball de pedra que emfatitzen un arc de tipus canopial.

Ejemplo de «mas» fortificado con torre exenta, que se halla en el vecindario de Els Masos, cerca de Pals. La edificación originaria de tres crujías ha sido ampliada en el sentido del acceso. La torre de defensa tiene las aberturas modificadas y la pasarela de conexión era efímera en su origen.

A pesar de todo, es un ejemplo magnífico de este tipo de «mas», del que quedan muy pocos.

Ilustramos también la ventana central con sillares esculpidos en la imposta y dintel monolítico con magnífico trabajo de piedra, enfatizando un arco de tipo canopial.

Example of a fortified **mas** with separate tower in the hamlet of Els Masos, near Pals. The original building of three bays has been enlarged around the entrance. The doors and windows of the defense tower have been modified; the connecting gangway was originally impermanent.

Despite this, it is a magnificent example of this kind of **mas**, of which there are few left.

Fortified **masos** with the tower incorporated onto the main shell are far more abundant and better preserved. The illustration shows the central window with sculpted ash-lars in the surround, while a monolithic lintel, magnificently worked, emphasises the canopial arch.

El poble de Begur s'organitza al peu de la muntanya de «Son Ric» on encara podem veure-hi les ruïnes de l'antic castell (segle XI). La població es localitza al vessant amagat des del mar, com als pobles fortificats de les illes gregues. La vila no té fortificació unitària com les de la plana, però existeixen en canvi diverses torres defensives per protegir-se de la pirateria.

L'arquitectura tradicional, pràcticament desapareguda, corresponia al tipus entre mitgeres que és habitual a la zona, si bé, pel que es pot observar a l'actualitat, el treball de la pedra carreuada era més perfeccionat que a d'altres indrets.

A Begur tenen interès un seguit de galeries, afegides als estatges en època recent, que es disposen tant en sentit lineal com angular. Són autèntiques solanes, molt sovint sense cap més funcionalitat. Se'n troben des de les més refinades i cultes, fins a les més espontànies. És habitual l'emblanquit exterior i la pintura acolorida a l'interior, que en alguns casos es transforma en frescos dibuixos murals de paisatges i marines.

El pueblo de Begur se organiza al pie de la montaña de Son Ric, donde podemos ver las ruinas del antiguo castillo (siglo XI).

La población se localiza en la vertiente oculta desde el mar, como los pueblos fortificados de las islas griegas.

La villa no tiene fortificación unitaria como las de la zona llana; existen, en cambio, varias torres defensivas creadas históricamente para protegerse de la piratería.

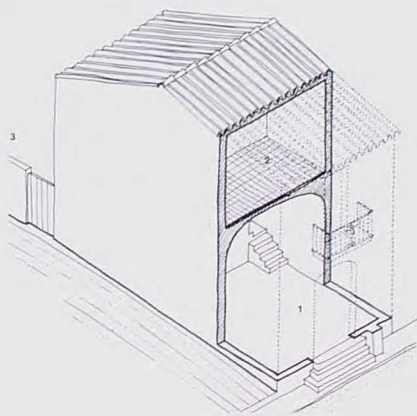
La arquitectura tradicional, prácticamente desaparecida, correspondía al tipo entre medianeras que es habitual en la zona, si bien, por lo que puede observarse en la actualidad, el trabajo de sillería era más perfeccionado que en otras poblaciones.

Tienen evidente interés en Begur una serie de galerías, añadidas a las viviendas en época reciente, que se disponen tanto en sentido lineal como angular. Son auténticas solanas, a veces sin ninguna otra finalidad. Se localizan desde las más refinadas y cultas, hasta las más espontáneas. Es habitual el encalado interior que, en algunos casos, aporta frescos dibujos murales de paisajes y marinas.

The town of Begur is situated at the foot of the Son Ric mountain, where the ruins of the eleventh-century castle can be seen. The town stands on the slope which faces away from the sea, as is the case with fortified towns on the Greek islands, and, though it never had a unified fortification like the towns on the plain, there are several towers built as protection against pirates.

Popular architecture, almost totally disappeared, corresponded to the terrace-type common in the zone except that, as far as one can tell, the use of squared stone was here perfected to a greater extent than in other zones.

A series of galleries recently added to some houses is of particular interest here. They are sun-terraces, sometimes without any other function and range from the most refined to the most spontaneous. They are usually whitewashed on the outside and painted on the inside, often with delightful murals of land—and sea-scapes.

CALELLA DE PALAFRUGELL
Cal Gerardo

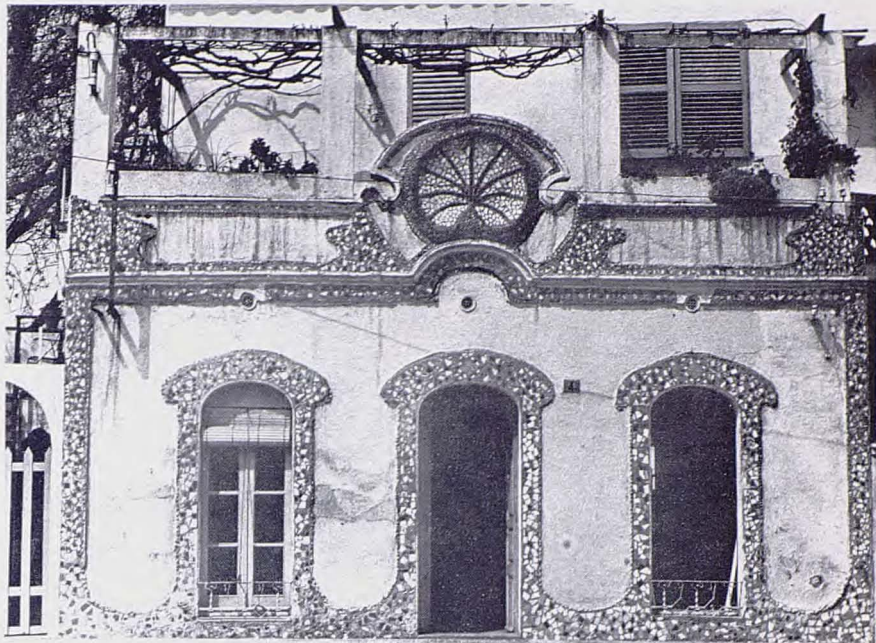
El poble de Calella, com d'altres poblacions costaneres d'aquesta zona, és de formació tardana. La majoria del teixit tradicional té menys de 200 anys. La dedicació més arrelada era la pesca i, a més petita escala, la navegació de cabotatge. La vivenda típica, generalment davant del mar, era d'una sola crugia amb porxo d'elements lleugers. Aquest porxo fou substituït per elements arcuats d'obra. L'alteració total del «modus» productiu que ha produït el turisme ha fet que l'edificació tradicional hagi estat substituïda, augmentat a l'ensens les alçades. El manteniment de les porxades arran de mar fa que, malgrat les substitucions, pervisqui una certa identitat d'imatge del conjunt. A les dues cases de l'altra fotografia hi podem veure un tipus encara existent de casa tradicional. A la planta baixa hi ha la cuina i una sala, magatzem d'estris així com un petit pati al darrere. Al primer pis s'hi troben dues cambres. És característic de les vivendes marines una qualitat constructiva menor i una simplicitat arquitectònica més gran en comparació amb les cases de la plana.

El pueblo de Calella, como otras localizaciones costeras de esta zona es de formación tardía. La mayoría del tejido tradicional tiene menos de 200 años. La dedicación tradicional era la pesca y, en menor escala, la navegación de cabotaje. La vivienda tradicional, generalmente frente al mar, era de una sola crujía con porche de elementos ligeros. Este porche fue sustituido por elementos arcuados de obra. La total alteración del modo productivo que ha producido el turismo, ha hecho que la edificación tradicional se haya sustituido, aumentando al mismo tiempo las alturas. El mantenimiento de los pórticos junto a la playa hace que, a pesar de las sustituciones, perviva una cierta identidad de imagen del conjunto. En las dos casas de la fotografía podemos ver un tipo aún existente de casa tradicional. En la planta baja se localiza la cocina y una habitación que hace al mismo tiempo, de sala de estar y de almacén de utensilios, así como un pequeño patio detrás. En el primer piso hay dos habitaciones. Es característico de las viviendas marinas la menor calidad constructiva y la mayor simplicidad arquitectónica en comparación con las casas de la zona llana.

The town of Calella, like other coastal towns of the area, was established in more recent times. The greater part of the urban network is less than 200 years old and the main activity was fishing and, to a lesser extent, commercial navigation. Traditional dwellings, generally facing the sea, originally had one bay and a porch of light materials, later replaced by arcades made from building materials. The total change in the **modus vivendi** caused by the advent of tourism has resulted in the substitution of traditional buildings and a general increase in the height of structures. The retention of the arcades facing the sea has nevertheless contributed towards the survival of part of the town's original identity. The two houses in the second photograph are examples of a traditional type still in existence. On the ground floor there is the kitchen, a living-room and tool-store and a small patio at the back. On the first floor there are two bedrooms. There is a noticeable lack of building quality in sea towns when compared to traditional architecture on the plains.

Foto Institut Municipal d'Història (Barcelona)

L'actual municipi de Palamós prové de la fusió de la vila de Palamós i el municipi de S. Joan. Des del segle XII fins el XIX el port fou d'una importància cabdal per a la navegació, tant per a la guerra com per al comerç. La població fou saquejada per la pirateria, i bombardejada i ocupada per francesos i anglesos. Al segle XVII, com pot veure's al gravat, existia una vila emmurallada a l'entron de l'església, diverses construccions fora muralla i la ciutadella militar a prop de l'espigó del moll.

L'estatge que presentem és una construcció tradicional del XVII, situada fora de l'antic recinte urbà, al carrer del Moll. Correspon al tipus característic de casa urbana entre mitgeres, tot i que en aquest cas té una planta més d'alçària, ja que està emplaçada en una zona de fort desnivell. Aquest tipus, molt general a la població, ha gairebé desaparegut a l'actualitat.

Una segona fase del creixement de Palamós fou generada al segle passat gràcies a l'increment de la indústria local. El nou teixit urbà correspongué al tipus d'estatges ja preconcebuts sobre el plànol per mestres de cases i arquitectes. El sentiment popular, però, ha continuat les seves espontànies intervencions a l'arquitectura produint exemples d'ornamentació, com el que reproduïm, que és a la sortida de la població per la carretera de Girona.

El actual municipio de Palamós deriva de la fusión de la villa de Palamós y el municipio de S. Joan. Desde el siglo XII hasta el siglo XIX, el puerto fue de capital importancia para la navegación, tanto para la guerra como para el comercio. La población fue saqueada por la piratería, bombardeada y ocupada por franceses e ingleses.

En el siglo XVII, como puede verse en el grabado, existía una villa amurallada en torno a la iglesia, distintas construcciones fuera de la muralla y la ciudadela militar cerca del espigón del muelle.

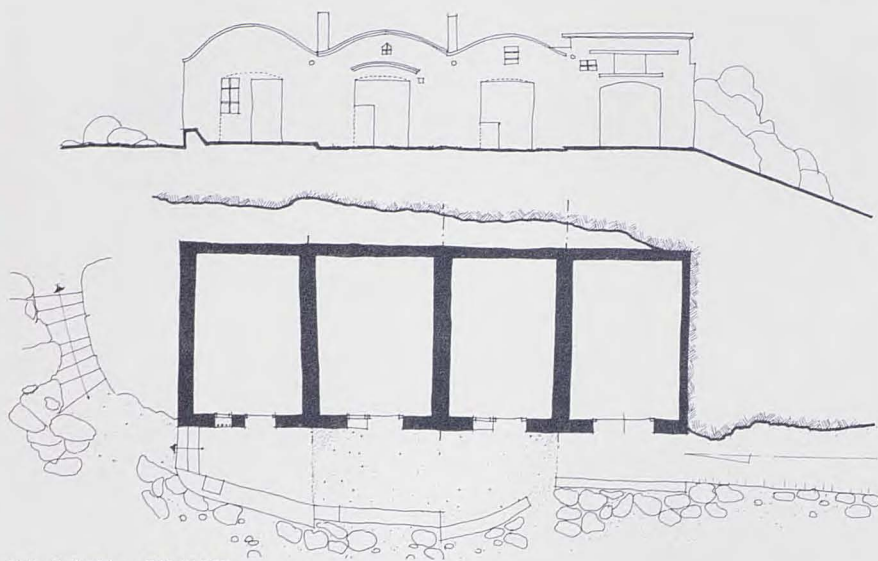
La vivienda que presentamos es una construcción tradicional del s. XVII, situada fuera del antiguo recinto urbano, en la calle del Moll. Corresponde al tipo característico de casa urbana entre medianeras, si bien en este caso tiene una planta más de altura debido a su localización en una zona de fuerte desnivel. Este tipo, que era generalizado en la población, hoy casi ha desaparecido. Una segunda fase del crecimiento de Palamós fue generada en el siglo pasado por el incremento de la industria local. El nuevo tejido urbano correspondió a tipos de viviendas ya preconcebidos sobre el plano por albañiles y arquitectos. El sentimiento popular, sin embargo, ha continuado sus espontáneas intervenciones en la arquitectura, dando lugar a ejemplos de ornamentación, como el que reproducimos, que se halla a la salida de la población en la carretera de Girona.

The present-day township of Palamós is the result of a fusion between the town of Palamós and the township of S. Joan. From the twelfth to the nineteenth century the port was of vital importance for navigation, both from the military and commercial points of view. Throughout its history the town has been raided by pirates and bombarded and occupied both by the French and the British.

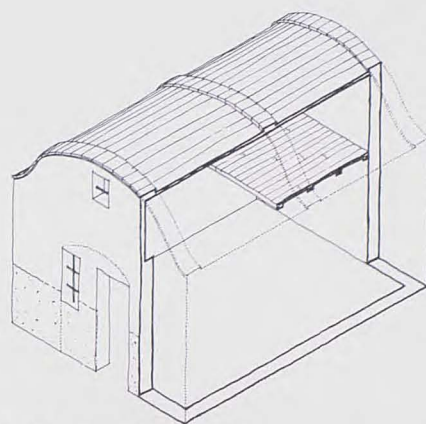
In the seventeenth century, as can be seen in the engraving, there was a walled town around the church, several structures outside the walls and the military citadel near the quayside.

The house in the illustration is a traditional construction belonging to the seventeenth century, situated outside the original urban precinct, in the Carrer del Moll. It corresponds to the usual terraced urban house, granted that in this case it has an extra floor due to the highly uneven terrain, and it is a type which has virtually disappeared from the modern town.

A second growth phase in Palamós began last century owing to the increase in local industry. The new urban nucleus corresponded to types of houses built according to architects' plans. Nevertheless, the undaunted popular spirit has left its mark on these buildings in the form of decorative elements, such as the one illustrated, which can be seen on a house at the town exit on the Girona road.

Cala Pallarida - PALAMÓS

CALA S'ALGUER - PALAMÓS
Construcció tipus

A cala s'Alguer i a cala Pallarida, a prop de la platja de la Fosca, hi ha uns interessants conjunts de construccions destinades a guardar les barques i els atuells de pesca, que es poden considerar una mostra interessant de l'arquitectura popular catalana. L'única construcció, data del segle XIX. Els estatges, de planta rectangular, de parets de pedra i cobertes amb volta de canó rebaixada de tres gruixos de maó, s'organitzen formant mitgera, amb les façanes posteriors encastades al desnivell del terreny.

L'única façana té una gran porta opaca per introduir-hi les barques i una petita finestra superior, per a la il·luminació.

Cal remarcar la perfecta adaptació al terreny de la platja mitjançant un seguit de terrasses i rampes per avarar les embarcacions.

Aquestes edificacions d'us temporal estan cobertes amb volta de canó, element constant a tota l'arquitectura popular mediterrània, són avui molt rares a la nostra costa.

En cala s'Alguer y en cala Pallarida, cerca de la playa de La Fosca, encontramos interesantes conjuntos de construcciones, destinadas a guardar las barcas y útiles de pesca, que pueden considerarse una muestra interesante de la arquitectura popular catalana. Su construcción es del siglo XIX. Las estancias, de planta rectangular, paredes de piedra y cubiertas con bóveda de cañón de tres gruesos de ladrillo, se organizan formando medianería, con las fachadas posteriores empotradas en el desnivel del terreno.

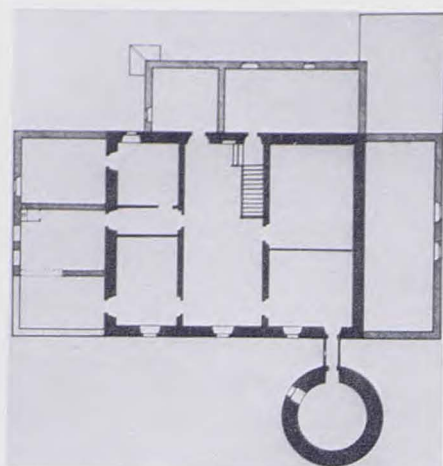
La única fachada tiene una gran puerta opaca para el acceso de embarcaciones y una pequeña ventana superior para la iluminación.

Es destacable su perfecta adaptación al terreno de la playa mediante una serie de terrazas y rampas para varar las embarcaciones.

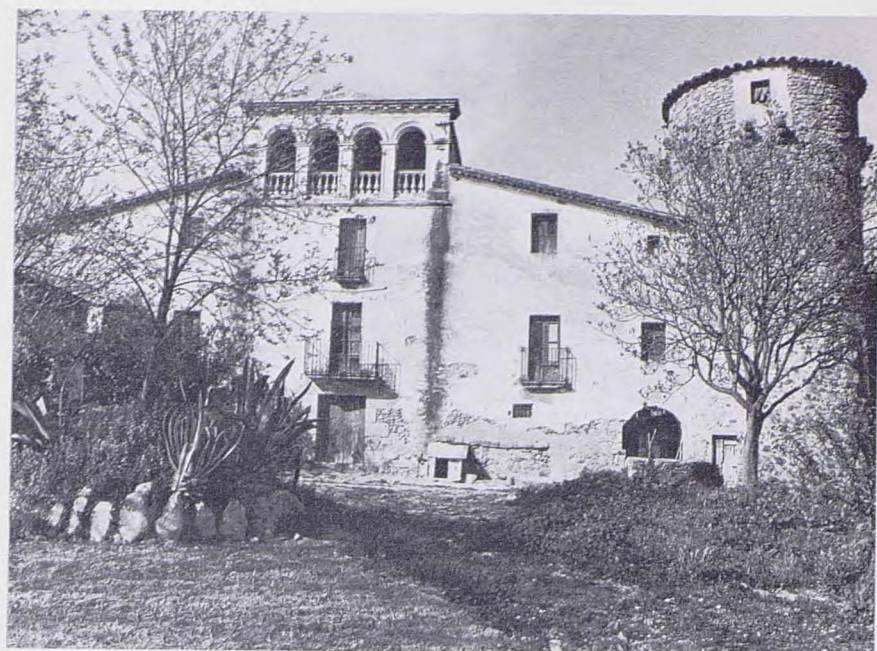
Las edificaciones de uso temporal cubiertas con bóveda de cañón, constantes en toda la arquitectura popular mediterránea, son hoy muy raras en nuestra costa.

In Cala s'Alguer and Cala Pallarida, near La Fosca beach, one can see this interesting group of buildings serving as sheds in which to keep boats and fishing tackle. They were built in the nineteenth century, and have a rectangular floor-plan, stone walls and a roof consisting of a depressed semicircular arch. They are arranged in terrace-form. The frontal façade has a large door and a small upper window for illumination. They have been adapted to the beach terrain by means of a series of ramps from which to launch the boats.

Buildings with semicircular-arched roofs, constant elements in popular architecture on the Mediterranean as a whole, are now very rare on the Catalan coast.

CAN BAS de FANALS - CASTELL d'ARO
Planta pis

La vall d'Aro, regada per la riera de Riudara, és una zona rica agrícolament, protegida dels vents, que pertany als municipis de Calonge i Castell d'Aro.

Els nuclis primerencs són poblats des del segle X, però és a partir del XV que la zona esdevingué important. La facilitat del regadiu va originar l'establiment de nombroses masies, moltes de les quals es van engrandir i fortificar amb torres. Existeix un inventari de les masies de Calonge que seria convenient d'ampliar a tota la vall, ja que l'activitat turística pot provocar l'alteració o desaparició d'exemplars interessants.

La fotografia correspon a can Daussà, al costat de la carretera de Santa Cristina. És un mas que podem considerar com a característic en el seu origen i en el seu procés evolutiu.

El mas inicial, de tres crugies, fou dotat d'una torre exempta. L'afegit de dues crugies més als costats del nucli primari provoca la incorporació de la torre a l'habitable. Posteriorment s'hi afegeix un pis d'alçària formant una nova coberta de teula amb pendent molt suau volada sobre un petit ràfec de teules i maons. El cos central sobrepujat que dona l'aire basilical al mas és molt tardà.

El valle de Aro, regado por el arroyo de Ridaura, es una zona agrícolamente rica, protegida de vientos, perteneciente a los municipios de Calonge y Castell d'Aro.

Poblados los núcleos iniciales desde el siglo X, es a partir del siglo XV que la zona adquirió importancia. La facilidad del regadío originó el establecimiento de numerosas «masies», muchas de las cuales se engrandecieron y fortificaron con torres.

Existe un inventario de las «masies» de Calonge que sería conveniente ampliar a todo el valle, pues la actividad turística puede provocar la alteración o desaparición de interesantes ejemplares.

La fotografía corresponde a Can Daussà, junto de la carretera de Sta. Cristina. Es un «mas» que podemos considerar característico en su origen y en su proceso evolutivo.

El «mas» inicial de tres crujías fue dotado de una torre exenta. La adición de dos crujías más, contiguas al núcleo primario provoca la incorporación de la torre al edificio. Posteriormente se añade un piso más, formando la nueva cubierta de teja con pendiente muy suave, volada sobre un pequeño alero de tejas y ladrillos. El cuerpo central sobreelevado, que sugiere la imagen basilical, es mucho más tardío.

The Vall d'Aro, watered by the river Riudara, is an agriculturally rich zone, protected from the wind, pertaining to the townships of Calonge and Castell d'Aro.

The first nuclei were populated in the tenth century, but it was not until the fifteenth that the area began to acquire importance. The ease with which the terrain is irrigated led to the setting up of numerous **masies**, many of which were enlarged and fortified with towers. There is an inventory of all the Calonge **masies**, which should be extended to cover the valley as a whole, since tourism could lead to the alteration or disappearance of interesting examples.

The photograph shows Can Daussà, at the side of the Sta Cristina road. It is a **mas** which can be considered characteristic in both its origin and evolution. The original structure, featuring three bays, also had a separate tower. The addition of two more bays at the sides of the original structure led to the incorporation of the tower into the whole.

Later another floor was added, forming a new tiled roof with a gentle slope culminating in narrow eaves of tile and brick. The central section which gives a somewhat basilical aspect to the **mas** is much later and built with a purely formal architectural intention.

9 Sant Feliu de Guíxols

La marina del Baix Empordà Baix Empordà

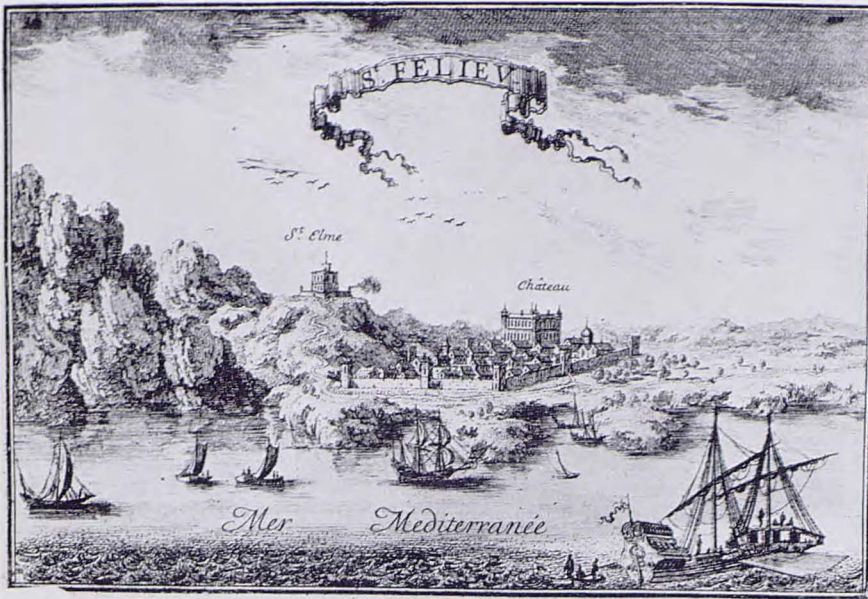

Foto Institut Municipal d'Història (Barcelona)

L'origen de la ciutat s'atribueix a la fundació, al segle X, del castell monestir de S. Benet, que durant l'Edat Mitjana fou propietari de tota la terra plana a on va créixer la població. Malgrat les incursions dels pirates algerians, el comerç de la vila era important, fins el punt que al 1509 ja s'edifica fora de les muralles.

A l'últim terç del segle passat la indústria tapera provoca un gran creixement de la població que s'augmenta aquests darrers anys amb l'aparició del turisme.

Els tipus arquitectònics tradicionals són escassos i només algunes vivendes de pescadors, localitzades darrera la plaça del mercat, en conserven encara la imatge. L'edificació porxada que adjuntem és del tipus característic que definia la plaça

El origen de la ciudad se atribuye a la fundación, en el siglo X, del castillo monasterio de S. Benet, que durante la Edad Media fue propietario de toda la tierra llana, en la que creció la población. A pesar de las incursiones de los piratas argelinos, el comercio de la villa era importante, hasta el punto que en 1509 ya se edificaba fuera de la muralla.

En el último tercio del siglo pasado la industria del corcho provoca un gran crecimiento de la población, que aumenta actualmente con la aparición del turismo.

Los tipos arquitectónicos tradicionales son escasos; tan sólo algunas viviendas de pescadores, emplazadas detrás de la plaza del mercado, conservan aún su imagen. La edificación porticada, que ilustramos

The origin of the city dates from the tenth century with the foundation of the monastery-castle of S. Benet, which, during the Middle Ages, owned the whole of the plain on which the town was built. Despite the activities of Algerian pirates, the town acquired considerable commercial importance, to the extent that by 1509 it had begun to expand beyond the walls. During the last third of the nineteenth century the bottle-top industry caused considerable urban growth, which has continued with the advent of tourism.

There are few examples of traditional architecture; only the occasional fisherman's house behind the market square has retained its original image. The arcade in the photograph is characteristic of the type of building which defined the personality

ja que habitualment les façanes eren totalment planes amb dues o tres obertures.

Si bé es troben encara algunes vivendes tradicionals aïllades i àdhuc restes de barris històrics, la substitució d'habitaclles ha estat quasi total. La ciutat moderna ha produït també exemples interessants basats en processos populars.

Els barris tapers de l'eixampla del S. redisenyen models de vivendes, projectades per arquitectes o mestres de cases. Sobre aquesta arquitectura culta, es sobreposen ingènues i imaginatives decoracions com és el cas de la portalada de la factoria de suro Teslher.

es del tipo característico que definía la plaza, ya que habitualmente las fachadas eran totalmente planas con dos o tres aberturas.

Si bien se encuentran aún algunas viviendas tradicionales aisladas, incluso restos de barrios históricos, la sustitución de habitáculos ha sido casi total. La ciudad moderna ha producido también ejemplos interesantes, basados en procesos populares.

Los barrios corcheros del ensanche del S. incorporan modelos de viviendas, proyectadas por arquitectos. Sobre esta arquitectura culta, se sobreponen ingenuas e imaginativas decoraciones, como es el caso de la portalada de la factoría de corcho Teslher.

of the square, since normally façades were flat with two or three openings.

Granted that even today one can still find remains of historical neighbourhoods, in general the substitution of houses has been almost total. Nevertheless, in the modern town there are interesting examples of new buildings based on traditional processes.

The neighbourhoods in the extension to the south contain interesting models, formal in origin, but embellished by popular imagination, as in the case of the main gate of the Teslher factory.